

Черняк Є. В.

ФУНКЦІЯ СУДОВОГО КОНСТИТУЦІЙНОГО КОНТРОЛЮ В УКРАЇНІ ТА США

У статті розкривається зміст функції судового конституційного контролю. На підставі дослідження реалізації функції судового конституційного контролю в Україні та США розкрито особливості двох моделей організації конституційного контролю — європейської та американської.

Судовий конституційний контроль можна визначити як функцію судів загальної або спеціальної юрисдикції щодо визначення конституційності певного кола нормативно-правових актів [1].

Ст. 150 Конституції України містить пряму вказівку на те, що функцію конституційного контролю в Україні здійснює Конституційний Суд України. У ст. 3 Конституції США, яка регулює питання судової влади, ми не знайдемо чітко висловленого посилання на юридичний перегляд, до якого і зводиться функція судового конституційного контролю (шляхом визначення законності актів інших органів влади). Запровадження функції саме судового конституційного контролю у США стало наслідком розгляду знаменитої справи Мербері проти Медісона в 1803 р. [2]. Саме у рішенні по цій справі головний суддя Верховного Суду Джон Маршалл сформулював доктрину юридичного перегляду: в 1800 р. на президентських виборах у США переміг республіканець Томас Джефферсон, який замінив на цій посаді федераліста Джона Адамса. За часів свого президентства Адамс проводив політику, згідно з якою на посаду судді міг бути призначений лише член правлячої федералістської партії. В останній день своїх президентських повноважень Адамс зробив спробу призначити на посади суддів, які ще були вакантними, прихильників своєї партії і навіть встиг провести голосування по їх кандидатурах в сенаті, в тому числі і по кандидатурі Мербері. Тобто фактично Адамс зробив призначення суддів, які в історії відомі під назвою «опівнічні судді», в період між виборами президента Джефферсона і його інавгурацією. Вільям Мербері був затверджений Адамсом на посаді одного із 42 суддів в окрузі Колумбія. Джон Маршалл, обіймаючи на той час дві посади — Державного секретаря (який мав іти у відставку) і нового Головного судді, підписав і скріпив печаткою накази про призначення. Проте Мербері

так і не був призначений на посаду судді до того, як Джефферсон зайняв свою посаду президента. Державний секретар Джефферсона, Джеймс Медісон, відмовився видавати наказ про призначення, внаслідок чого Мербері вимушений був подати позов до Верховного Суду.

Головний суддя Джон Маршалл, який за своїми політичними поглядами був федералістом, заявляв, що Медісон вчинив незаконно, відмовивши Мербері в наданні посади. Коли наказ про призначення був підписаний і скріплений печаткою, Мербері вже став суддею, підпадаючи під захист закону про неусунення з посади.

І хоча в результаті розгляду цієї справи остання була вирішена не на користь Мербері, оскільки за цим рішенням він так і не дістав своєї посади, судді заснували важливе повноваження, яке і сьогодні є основою для конституційного ухвалення рішень в США, — це повноваження судів загальної юрисдикції визначати конституційність актів Конгресу.

На відміну від держав, у яких конституційний контроль може здійснюватись ще на стадіях парламентського розгляду законопроекту і до промудгації закону главою держави, в Україні відповідно до ст. 151 Конституції України попередній конституційний контроль можливий лише щодо визначення конституційності міжнародних договорів, котрі вносяться до Верховної Ради України для надання згоди на їх обов'язковість. Прикладом здійснення такого контролю може бути висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римському Статуту Міжнародного кримінального суду від 11.07.2001 р. [3].

Крім попереднього контролю за міжнародними договорами, Конституційний Суд України відповідно до ст. 151 Конституції України уповноважений здійснювати також наступний конституційний контроль щодо чинних міжнародних

договорів України. Так, наприклад, своїм Рішенням від 12.07.00 р. у справі про ратифікацію Харгії про мови (1992 р.) Конституційний Суд України визнав таким, що не відповідає Конституції України, Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, 1992 р.» [4],

Відповідно до ст. 2 Конституції США президент США має право, за поданням і згодою сенату, укладати міжнародні договори за умови, що їх схвалить 2/3 присутніх senatorів. Проте найголовніша відповідальність президента США зазначена у ст. 2 Конституції лише у кількох словах: «Він має слідкувати за точним дотриманням законів». Коли йдеться про сфери зовнішньої політики (в тому числі і про укладення міжнародних договорів), виконавча влада виключена зі сфери нагляду судової влади [5]. Головна причина цього полягає в тому, що питання зовнішньої політики може вимагати політичного рішення, проте Суд не уповноважений цього чинити. Тим самим судова влада ризикувала б підірвати свій авторитет, якщо б хтось вирішив не виконувати рішення суду. Суди США в більшості випадків уникають розглядати справи, які можуть бути пов'язані з політичними проблемами.

Конституційний контроль, передбачений ст. 159 Конституції України, також має характер попереднього: законопроект про внесення змін до Конституції України розглядається Верховною Радою за наявності висновку Конституційного Суду України щодо відповідності законопроекту вимогам певних статей Конституції України. На сьогодні Конституційний Суд України дав 6 таких висновків, серед яких два стосувалися законопроектів щодо внесення змін до Конституції України за результатами всеукраїнського референдуму.

Предметом наступного (післяпарламентського) конституційного контролю можуть бути не лише чинні міжнародні договори, а також і чинні нормативно-правові акти: закони та інші правові акти Верховної Ради України, акти Президента, акти Кабінету Міністрів України, правові акти Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Причому питання про конституційність будь-якого з цих актів може бути ініційоване відразу після набуття актом чинності та незалежно від факту правозастосування. Це так званий наступний конституційний контроль шляхом дії (або абстрактний конституційний контроль).

У США питання про конституційність того чи іншого акта може бути ініційоване у звичайному кримінальному або цивільному процесі будь-яким учасником цього процесу шляхом оспорювання закону або його окремих положень з мотивів їхньої неконституційності. Це так званий наступний конституційний контроль шляхом заперечення (або конкретний конституційний контроль). Всі американські судді компетентні виносити рішення з конституційних питань, які можуть переглядатися судами вищих інстанцій (від судів I інстанції аж до Верховного Суду США).

Хоча американські суди керуються юридичним прецедентом (тобто рішеннями вищих судових органів, що далі є обов'язковими для судів при розв'язанні аналогічних справ), прецеденти не є обов'язковими для Верховного Суду США, який має повноваження йти врозріз з попередніми своїми рішеннями, якщо вважає це необхідним. Однією з переваг американської конституційної системи завжди була її гнучкість, яка дає можливість висувати нові правові вимоги при зміні обставин.

Наша конституційна система в цьому плані є більш жорсткою. Українське законодавство про Конституційний Суд України не передбачає умов, за яких Конституційний Суд України може йти врозріз зі своїми попередніми рішеннями. Порівняльний аналіз діяльності Конституційного Суду України та органів конституційного правосуддя в США щодо здійснення судової функції конституційного контролю дає можливість виділити спільні та відмінні риси двох основних моделей організації конституційного контролю. Спільні риси: 1) закріплення у сфері конституційного контролю такого повноваження, як вирішення справ про відповідність Конституції законів та інших актів органів державної влади; 2) неможливість оскарження рішень Верховного Суду США (держави американської моделі конституційного правосуддя) та рішень Конституційного Суду України (яка є представником європейської моделі конституційного правосуддя).

Основна відмінна риса, яку можна виділити, аналізуючи функцію судового конституційного контролю у США та Україні, — це здійснення цієї функції різними органами: спеціалізованим органом конституційного правосуддя в Україні, яким є Конституційний Суд України, і всіма судами загальної юрисдикції разом з найвищим судом — Верховним Судом у США.

1. Юридична енциклопедія: В 6 т. / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 1998. — Т. 3. — С. 278.

2. *Marbury v. Madison*, 5 U.S. 137 (1803).

3. Висновок Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України про надання висновку щодо відповідності Конституції України Римському Статуту Міжнародного кримінального суду (справа

про Римський Статут) від 11 липня 2001 року // ОВУ.— 2001, — № 28. — С. 1267.

4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії

регіональних мов або мов меншин, 1992 р.» (справа про ратифікацію Хартії про мови, 1992 р.) від 12 липня 2000 року // Вісник Конституційного Суду України.— 2000.— № 3,— С. 5—10.

5. Конституційне судочинство. Американський та український досвід / Підгот. до вид. А. Ткачук.— К., 1999.— С. 76.

Y. V. Chernyack

JUDICIAL CONSTITUTIONAL CONTROL FUNCTION IN UKRAINE AND USA

The function of judicial constitutional control is analysed in this article. The study of realization of judicial constitutional control function in Ukraine and USA allows to determine the peculiarities of the two models of constitutional control organization — European and American,